

dr hab. Konrad Janowski, prof. AEH

Wydział Nauk o Człowieku

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie

Recenzja rozprawy doktorskiej

***Podmiotowe uwarunkowania adaptacji pacjentów do życia z chorobą
psychosomatyczną układu pokarmowego***

przygotowanej przez mgr Agatę Banakiewicz pod kierunkiem naukowym

dr hab. Agnieszki Kulik, prof. KUL

Tematyka przedłożonej mi do recenzji pracy doktorskiej mgr Agaty Banakiewicz mieści się w zakresie psychologii klinicznej i klinicznej psychologii zdrowia. Psychosomatyczne choroby przewlekłe układu pokarmowego to złożone zagadnienie zdrowotne, w którym w sposób szczególny, jak w soczewce, uwidaczniają się wzajemne powiązania pomiędzy biologicznymi, psychologicznymi i psychospołecznymi aspektami funkcjonowania człowieka. Schorzenia takie jak choroba Leśniowskiego-Crohna, zespół jelita drażliwego czy choroba wrzodowa żołądka, mogą wywierać znaczący niekorzystny wpływ na jakość życia pacjentów, ograniczając ich codzienne funkcjonowanie, wywołując trudności emocjonalne, a także stanowić źródło cierpienia fizycznego i psychicznego. Stres towarzyszący tym chorobom może dodatkowo pogłębiać ich negatywne konsekwencje. Z tego względu zasadnym jest poszukiwanie czynników, które ułatwią pacjentom proces adaptacji do życia z tego typu chorobami przewlekłymi. Rozprawa doktorska mgr Agaty Banakiewicz i podjęty w niej problem badawczy wpisują się zatem w nurt badań, który stanowi odpowiedź na ten istotny problem, dotyczący znacznego odsetka populacji. Podjęte przez Doktorantkę badania oraz ich tematykę należy zatem ocenić jako uzasadnioną, zarówno z uwagi na ich potencjalne znaczenie dla praktyki terapii psychosomatycznych schorzeń układu pokarmowego, jak też z uwagi na walor teoretyczny: wciąż nie do końca poznane psychologiczne mechanizmy warunkujące przystosowanie (adaptację) pacjentów do życia z przewlekłą chorobą.

Warto w tym miejscu zauważyć, że Autorka jest w pełni świadoma długiej historii, którą ma za sobą psychosomatyczny nurt badań w psychologii. Świadczą o tym liczne odniesienia do klasyków badań psychosomatycznych zarówno w polskich jak i światowych, a także

przedstawienie różnych możliwych ujęć problematyki psychosomatycznej – zarówno w kontekście historycznym, jak też współczesnym. Jest to istotne i uznaję to za walor pracy, gdyż badacz przystępując do realizacji nowych badań powinien wykazać się najpierw znajomością tego, co jego poprzednicy w danym zakresie już osiągnęli – zarówno po to, aby dostrzec luki w aktualnym stanie wiedzy, ale także, aby nie powielać odkryć już dokonanych albo też nie wejść w ścieżki badawcze, które już okazały się nietrafnymi lub „ślepyimi”. W tym kontekście należy pochwalić Autorkę za szeroką prezentację dotychczasowych osiągnięć i rozstrzygnięć z zakresu wiedzy naukowej z obszaru psychosomatyki. Jednakże pewien mój niedosyt budzi brak opatrzenia prezentowanych przez Autorkę treści krytycznym, odautorskim komentarzem, który pozwoliłby czytelnikowi na zapoznanie się nie tylko z różnymi przedstawionymi koncepcjami psychosomatycznymi, ale także z tym, jakie jest ich współczesne znaczenie, które z nich mają już wyłącznie charakter historyczny, które znalazły swoje potwierdzenie empiryczne, które zostały sfalsyfikowane lub zarzucone, a które są aktualnie przedmiotem naukowej debaty i generują współczesne badania empiryczne. Powściągliwość Doktorantki w ujawnieniu takiej odautorskiej refleksji oceniam jako pewien mankament pracy, gdyż nie pozwala ona w pełni odkryć recenzentowi sposobu myślenia, oceniania i analizowania literatury przedmiotu przez Doktorantkę. Należy, oczywiście, zaznaczyć, że sam projekt badawczy będący przedmiotem rozprawy doktorskiej, jest w pełni osadzony we współczesnym nurcie badań psychosomatycznych, a zatem oznacza to, że Autorka potrafi zróżnicować podejścia historyczne od aktualnych.

Od strony formalnej, przedstawiona mi do recenzji praca liczy łącznie 174 stron, wliczając bibliografię, aneks, spis rysunków i tabel, zgodę komisji etyki oraz klauzulę informacyjną RODO. Układ pracy jest typowy dla prac o charakterze empirycznym. Na zasadniczą część pracy składa się streszczenie w języku polskim i angielskim, wstęp, sześć rozdziałów oraz zakończenie. Trzy pierwsze rozdziały prezentują teoretyczne podstawy przeprowadzonego badania, czwarty rozdział prezentuje metodologię badań własnych, a piąty i szósty przedstawiają uzyskane wyniki badań wraz z ich opisem i interpretacją. Kolejność rozdziałów jest prawidłowa, a treści w nich zawarte zostały przedstawione w sposób logiczny. Całość pracy została starannie i poprawnie zredagowana, zarówno pod względem edytorskim, jak i językowym. Autorka zastosowała prosty i komunikatywny język, dzięki czemu pracę czyta się płynnie i zrozumiale. Podsumowując, praca od strony formalnej spełnia wszystkie wymogi stawiane rozprawom doktorskim.

Tytuł pracy jest poprawny stylistycznie, adekwatnie odnosi się do zaprezentowanego w pracy problemu badawczego oraz trafnie oddaje zawartość pracy.

W pierwszym rozdziale części teoretycznej pt. „Problematyka chorób przewlekłych w literaturze przedmiotu” Autorka przedstawiła podstawy teoretyczne rozumienia pojęcia choroby przewlekłej, a także zaprezentowała klasyfikację chorób przewlekłych, dzieląc je na choroby przewlekłe o określonej etiologii, zaburzenia psychiczne oraz psychosomatyczne choroby przewlekłe. W dalszych paragrafach zostały scharakteryzowane kryteria choroby przewlekłej. Na zakończenie rozdziału pierwszego Autorka szczegółowo opisuje wyróżnione przez nią mechanizmy powstawania chorób przewlekłych tj. mechanizmy autoimmunizacji, mechanizm nerwicowy, zespoły medyczne niewyjaśnione oraz zaburzenia czynnościowe. Moje zastrzeżenia, jako recenzenta, budzi jednak dokonana przez Autorkę klasyfikacja chorób przewlekłych. Zarówno kryterium tego podziału nie jest jasno sprecyzowane, jak też zastrzeżenia budzą treści, które Autorka włożyła do każdej z trzech wyróżnionych kategorii chorób przewlekłych. Domyślam się, że intencją Autorki było podzielenie chorób przewlekłych na choroby przewlekłe somatyczne, choroby/zaburzenia przewlekłe psychiczne oraz choroby przewlekłe psychosomatyczne (jako swoistą kategorię pośrednią – która będzie przedmiotem dalszych analiz). Brak w nagłówkach podrozdziałów opisujących dwie pierwsze kategorie chorób użytych przez mnie określeń, a w zamian użycie określeń „choroby przewlekłe o określonej etiologii” oraz „zaburzenia psychiczne” rodzi wątpliwości co do logiczności takiego podziału. Ponadto, w treści podrozdziałów opisujących dwie pierwsze kategorie chorób przewlekłych Autorka jedynie wymienia poszczególne kategorie chorób wyróżnione w klasyfikacji ICD, dodatkowo nie opatrzyła tego żadnym dodatkowym opisem lub komentarzem. Jest oczywistym, że nie wszystkie z wymienionych tam kategorii schorzeń mają charakter przewlekły, nie jest też jasne, dlaczego niektóre zostały zupełnie (jakby przypadkowo) pominięte (np. choroby układu mięśniowo-szkieletowego czy choroby układu moczowo-płciowego). Ponadto, w przypadku wymienionych zaburzeń psychicznych, Autorka posłużyła się podziałem z nieaktualnej już rewizji 10 klasyfikacji ICD. W związku z powyższym uprzejmie proszę Doktorantkę, aby na obronę doktorską uzupełniła swoją wiedzę w tym zakresie i podczas obrony podała przykłady zaburzeń psychicznych, które zostały włączone do rewizji 11, a nie było ich w rewizji 10 klasyfikacji ICD.

W drugim rozdziale pt. „Charakterystyka choroby przewlekłej w paradygmacie stresu” Autorka omawia funkcjonowanie osób cierpiących na choroby przewlekłe w kontekście teoretycznym paradygmatu stresu i radzenia sobie, przywołując teorię stresu Lazarusa i

Folkmana oraz teorię zachowania zasobów Hobfolla. Wybór tych ujęć teoretycznych należy uznać za trafny, gdyż w tym nurcie teoretycznym prowadzi się współcześnie większość badań dotyczących adaptacji do życia z przewlekłą chorobą. Teorie te zostały przez Autorkę adekwatnie opisane, przy czym ta część pracy zyskałaby na wartości, gdyby Autorka skorzystała z większej liczby źródeł bibliograficznych referujących aktualne badania empiryczne oparte na tych teoriach.

Trzeci rozdział pt. „Charakterystyka wybranych psychosomatycznych chorób układu pokarmowego” zawiera opis trzech najpopularniejszych chorób, które przyciągają uwagę badaczy. Choroby te zostały przez autorkę w sposób rzetelny i dogłębnie scharakteryzowane od strony somatycznej. Charakterystyka tych chorób dopełniłaby pełnego obrazu, gdyby Autorka jeszcze nieco poszerzyła treści dotyczące aspektów psychospołecznych funkcjonowania osób z tymi schorzeniami.

Podsumowując część teoretyczną dysertacji należy jeszcze wskazać, że Autorka korzystała w głównej mierze ze źródeł polskojęzycznych, główny nacisk w doborze literatury został położony na pozycje klasyczne. Z pewnością praca zyskałaby na wartości, gdyby Autorka sięgnęła do większej liczby, w tym nowszych, pozycji z literatury anglojęzycznej. Chcę podkreślić, że dokonany przez Autorkę przegląd literatury jest w pełni satysfakcjonujący – jeśli chodzi o oczekiwania od prac doktorskich, jednakże rozszerzenie przeglądu o pozycje bardziej współczesne i z literatury światowej umożliwiłoby przedstawienie omawianych treści w sposób bardziej pogłębiony oraz zróżnicowany. Warto jednakże podkreślić, że treści zawarte w części teoretycznej zostały przedstawiony w sposób czytelny i logiczny, a tytuły rozdziałów i podrozdziałów trafnie odzwierciedlają ich zawartość. Ponadto Autorka udowodniła, że posługuje się językiem odpowiadającym standardom naukowym w psychologii. Pomimo drobnych niedociągnięć część teoretyczna dysertacji jak najbardziej spełnia swoją funkcję.

Część empiryczna pracy składa się z trzech rozdziałów, zawierając kolejno: model teoretyczny badań własnych, pytania i hipotezy badawcze, charakterystykę badanej grupy, opis narzędzi badawczych – wraz z ich charakterystyką oraz właściwościami psychometrycznymi, zastosowanie procedury statystycznej, wyniki oraz dyskusję. Niewątpliwie zasługuje na wyróżnienie zaprojektowanie własnego modelu badawczego w oparciu o transakcyjną teorię stresu, gdyż pomimo upływu kilkudziesięciu lat od jej sformułowania, to nadal ta teoria generuje nowe i interesujące badania empiryczne w klinicznej psychologii zdrowia. Pytania oraz hipotezy badawcze zostały prawidłowo sformułowane, co pozwoliło na zastosowanie

odpowiednich narzędzi statystycznych do ich weryfikacji. Badanie zostało przeprowadzone na grupie osób chorych zmagających się z chorobą Leśniowskiego-Crohna, zespołem jelita drażliwego, dyspepsją czynnościową, nerwicą żołądka oraz chorobą wrzodową żołądka.

Na marginesie, pewne moje wątpliwości budzi używanie sformułowania „nerwica żołądka” jako kategorii nozologicznej. W moim odczuciu, pojęcie tzw. nerwic narządowych (np. nerwica żołądka, nerwica serca itp.) straciło na aktualności wówczas, gdy zrozumieliśmy, że patomechanizm powstawania tego typu nerwic jest wspólny, a narząd stający się głównym odbiorcą napięcia wegetatywnego i generatorem objawów somatycznych bywa przypadkowy lub też łatwo może ulec zmianie na inny. Oczywiście, rozumiem, że w szczególności praktycy mogą nadal posługiwać się taką tradycyjną, dość wygodną i utrwaloną terminologią, ale w związku z tym uprzejmie proszę Doktorantkę, aby podczas obrony doktorskiej wykazała się umiejętnością przedyskutowania zalet i wad posługiwania się pojęciem tzw. nerwic narządowych.

Dobór próby klinicznej jest uzasadniony i adekwatny do teoretycznie sformułowanego przez Autorkę problemu i modelu badawczego. Autorka zdecydowała się zastosować następujące narzędzia badawcze: kryteria diagnostyczne dla badań psychosomatycznych (DCPR-R-SSI), kwestionariusz oceny stresu (KOS wersja B), skala odczuwanego stresu (PSS-10), wielowymiarowy inwentarz do pomiaru radzenia sobie ze stresem (COPE), skala akceptacji choroby (AIS), wielowymiarowy kwestionariusz do badania obrazu ciała (MBSRQ). Zastosowane narzędzia badawcze są trafne, rzetelne oraz powszechnie wykorzystuje się je w badaniach naukowych.

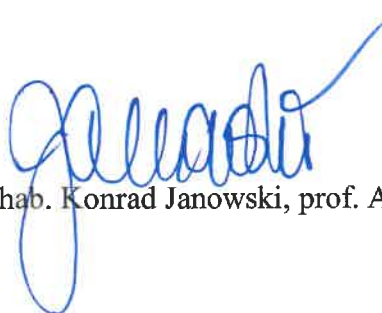
Analizy statystyczne, zastosowane do weryfikacji postawionych hipotez zostały dobrane prawidłowo, są odpowiednio zaawansowane, analizy przeprowadzono poprawnie, poprawny jest także opis uzyskanych wyników badań. Na podkreślenie zasługuje systematyczne, konsekwentne przanalizowanie wyników korespondujące z postawionymi hipotezami, co czyni część empiryczną pracy czytelną i logiczną. W efekcie zastosowanych analiz Autorka dokonała przetestowania zakładanych modeli oraz efektów, co z kolei pozwoliło na weryfikację hipotez. Zaprezentowana dyskusja stanowi systematyczne omówienie poszczególnych etapów analizy wyników w odniesieniu do poczynionych założeń teoretycznych, a także literatury przedmiotu. W tym miejscu ponownie zachęcałbym Autorkę, aby źródła wykorzystane w dyskusji zostały poszerzone o większą liczbę pozycji anglojęzycznych, gdyż to pozwoliłoby na pogłębienie dyskusji. Warto zwrócić też tutaj uwagę na to, że projekt badawczy doprowadził Autorkę nie tylko do rozstrzygnięcia głównych hipotez i przetestowania głównych modeli, ale także

przyniósł wiele szczegółowych wyników dotyczących interesujących powiązań pomiędzy szczegółowymi zmiennymi, co stanowi dodatkowy atut tej pracy. Być może niektóre z tych wyników zasługują także na osobne opracowanie w postaci artykułu naukowego, co pozostawiam do rozważenia Doktorantce i Pani Promotor.

Podsumowując ocenę części empirycznej recenzowanej rozprawy należy podkreślić, że została ona przygotowana w sposób poprawny metodologicznie, a umiejętności badawcze, którymi wykazała się Autorka w pełni potwierdzają osiągnięcie przez nią poziomu naukowego oczekiwanego od kandydatów do stopnia doktora w dyscyplinie psychologia.

Konkludując, niniejszym stwierdzam, że przedstawiona mi do recenzji dysertacja doktorska pt. „Podmiotowe uwarunkowania adaptacji pacjentów do życia z chorobą psychosomatyczną układu pokarmowego” autorstwa mgr Agaty Banakiewicz dokumentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydatki w dyscyplinie psychologia oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej w tej dyscyplinie, a także stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. W związku z powyższym recenzowana rozprawa spełnia wymogi stawiane wobec prac doktorskich w dyscyplinie psychologia określone w ustawie z 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1668 z późn. zm.). Wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.

2023-10-09

dr hab. Konrad Janowski, prof. AEH